

Mövzu:

**«BEYNƏLXALQ XÜSUSİ HÜQUQDA ƏQLİ MÜLKİYYƏT
MƏSƏLƏLƏRİ»**

P L A N:

1. Beynəlxalq xüsusi hüquqda əqli mülkiyyət hüququnun anlayışı və beynəlxalq hüquqi mühafizəsi.
2. Beynəlxalq xüsusi hüquqda müəlliflik və əlaqəli hüquqlar. Sənaye mülkiyyətinin beynəlxalq hüquqi mühafizəsi və əmtəə nişanı.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. **S.S.Allahverdiyev** – «Azərbaycan Respublikasının Beynəlxalq xüsusi hüquq kursu». Dərslik. Bakı, 2007.
2. **Z.Qafarov, A.Əbilov** – «Beynəlxalq xüsusi hüquq». Dərslik. Bakı, 2007.
3. **S.S.Allahverdiyev** – «Azərbaycan Respublikasının Mülki hüquq kursu» 4 cildlik. Dərslik. Bakı, 2001-2009.
4. **M. Dəmirçiyeva** – «Ailə hüququ», dərslik. Bakı, 2003.
5. **Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında AR Qanunu 1996**
6. **Patent haqqında AR qanunu 1997**

GİRİŞ

Müəlliflik hüququ iki əsas yerə bölünür: 1. Şəxsi qeyri-əmlak hüquqları; 2. Şəxsi əmlak hüquqları. Şəxsi q-əmlak hüquqlarına aiddir: müəlliflik hüququnun tanınması, dərc etmək hüququ, ad hüququ, əsərin mühafizəsinə hüquq, hər bir formada əsərin elan olunması. Şəxsi əmlak hüquqlarına aiddir: əsəri səsləndirmək hüququ, yaymaq hüququ, əsərin import edilməsi, nümayiş etdirmək hüququ, şəxsən ifa etmək hüququ, efirdə yaymaq hüququ və əsərin kabel, naqıl və digər vasitələrlə yayılması.

1. BEYNƏLXALQ XÜSUSİ HÜQUQDA ƏQLİ MÜLKİYƏT HÜQUQUNUN ANLAYIŞI VƏ BEYNƏLXALQ HÜQUQİ MÜHAFİZƏSİ.

Əqli mülkiyyət hüququ insanların əqli fəaliyyətinin nəticələrindən istifadə edilməsi ilə əlaqədar yaranan münasibətləri tənzimləyən hüquq normalarının məcmusuna deyilir. İnsanların əqli fəaliyyətinin nəticələrinin hüquqi mühafizəsi ilə müqayisədə «əqli mülkiyyət» anlayışı yeni termdir. Bu termin Azərbaycan Respublikasının hüquq sistemində keçən əsrin 90-cı illərindən etibarən işlənməyə başlanmışdır. 1995-ci il Konstitusiyasının 30-cu maddəsində bu termin altında insan və vətəndaşlar üçün ayrıca hüquq nəzərdə tutulmaqla yanaşı onun elementləri də qismən sadalanmış və onların hüquqi mühafizəsinə təminat verilmişdir: «Müəlliflik hüququ, ixtiraçılıq hüququ və əqli mülkiyyət hüququnun başqa növləri qanunla qorunur».

«Əqli mülkiyyət» termininin Azərbaycan hüquq sistemində özünə «vəsiqə» qazanmasının əsasında beynəlxalq hüquq normaları durur.

14 iyul 1967-ci ildə Stokholmda imzalanmış, Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatını təsis edən Konvensiyanın 2-ci maddəsində göstərilir ki, «əqli mülkiyyət» anlayışı altında aşağıdakılar nəzərdə tutulur: ədəbi, bədii və elmi əsərlərə; artistlərin, səsyazma, radio və televiziya verilişlərinin icra fəaliyyətinə; insan fəaliyyətinin bütün sferələrində ixtiralara; elmi kəşflərə, sənaye nümunələrinə; əmtəə nişanına, xidmət nişanına, firma adlarına, kommersiya işarələrinə aid olan hüquqlar, vicdansız rəqabətdən hüquqlar, habelə istehsalat, elm, ədəbi və bədii sahələrdə intellektual fəaliyyətə aid olan digər hüquqlar.

Zəmanəmizdə insanların əqli fəaliyyətinin nəticəsi olan mənəvi nemətlərin ixracı maddi nemətlərlə müqayisədə heç də geri qalmır. Bu baxımdan əqli mülkiyyət hüququnun beynəlxalq hüquq mühafizəsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Mülki hüquqların digər növlərindən fərqli olaraq əqli mülkiyyət hüququnun bir sıra özünəməxsus xüsusiyyətlərə malik olması onun beynəlxalq hüquqi mühafizəsini daha da aktuallaşdırır. Hər şeydən əvvəl, əqli mülkiyyət hüququ ərazi xarakteri daşıyır. Konkret dövlətin ərazisində yaranan əqli mülkiyyət hüququnun tanınması və qorunması, əgər həmin dövlətin iştirak etdiyi beynəlxalq hüquqi mühafizə sistemi yoxdursa, həmin dövlətin hüdudları ilə məhdudlaşır. Başqa sözlərlə ifadə etsək, əmlak hüquqlarından fərqli olaraq əqli mülkiyyət hüququ ilə bağlı məsələlər eksterritorial xarakter kəsb etmir. Bir ölkənin qanunları əsasında meydana gələn subyektiv əqli mülkiyyət hüququnun digər dövlətin ərazisində tanınması üçün həmin dövlətlər arasında müvafiq əqli mülkiyyət hüququnun qarşılıqlı tanınması haqqında razılaşma olmalıdır.

İkincisi, xaricilər üçün əqli mülkiyyətlə bağlı hər hansı hüququn tanınması yerli qanunlara əsaslanır. Bu zaman xaricinin şəxsi qanunu heç bir əhəmiyyət kəsb etmir və onun tətbiqinə yol verilmir. Əqli mülkiyyətlə əlaqədar xaricinin statusunun yerli qanunlara tabe edilməsi, bir qayda olaraq, bu istiqamətdə kollizion problemini aradan qaldırır. Ona görə də beynəlxalq xüsusi hüququn predmeti kimi əqli mülkiyyət münasibətləri öyrənilərkən, əsasən yerli qanunlarla bu sahədə xaricilərə verilən hüquqların dairəsi və mühafizə imkanları üzərində dayanırlar.

Əqli mülkiyyət hüququ müstəsna hüquq hesab edilir. Bu onunla izah olunur ki, əqli mülkiyyətin obyektlərini yaradanlar öz əqli əməyinin bəhrəsi və yaradıcılıq nəticəsinə subyektiv hüquqlar əldə edir. Müstəsna hüquq əqli mülkiyyət hüququnun yalnız onun subyektinə məxsus ifadə edir. Müstəsna hüquq qeyri-maddi nemətə mütləq hüquqdur. Ədəbiyyatda çox haqlı olaraq göstərilir ki, qeyri-maddi obyektə münasibətdə müstəsna hüququn yerinə yetirdiyi funksiya, maddi obyektlər üçün mülkiyyət hüququnun əhəmiyyəti qədərdir.

İnsanların yaradıcı fəaliyyətinin nəticələri müxtəlif şəkildə təzahür etdiyinə görə onların mühafizə sistemləri fərqləndirilir:

- 1) müəyyən formada ifadə olunan nəticə müəlliflik hüquqları ilə;
- 2) mahiyyət xarakteri daşıyan nəticə isə patent hüququ ilə mühafizə olunur. Birinci halda (müəlliflik hüquqları zamanı) əqli mülkiyyət hüququnun mühafizəsi fakta görə (əsərin yaranması faktı), ikinci halda (patent hüququ zamanı) isə onun qeydə alınmasına görə yaranır. Elmi-texniki tərəqqinin inkişafı ilə əlaqədar insanların əqli fəaliyyətinin istiqamətləri genişləndiyinə görə mühafizə sistemlərini obyekt baxımından axıra qədər fərqləndirmək qeyri-mümkündür. Belə ki, faktoloji xarakter daşıyan əqli mülkiyyət obyektlərinin qeydiyyatı hallarına və yaxud əksinə rast gəlinir.

Mühafizə vasitəsinə görə əqli mülkiyyət obyektlərini aşağıdakı qruplara bölürlər:

- 1) müəlliflik hüququ ilə mühafizə edilən obyektlər. Bura elm, ədəbiyyat və incəsənət əsərləri aid edilir;
- 2) əlaqəli hüquqlar vasitəsilə mühafizə edilən obyektlər (ifalar, fonogramlar, efir və ya kabel yayımı təşkilatlarının verilişləri);
- 3) patent hüququ ilə hüquqi mühafizə edilən obyektlər. Bura sənaye mülkiyyəti obyektləri (ixtiralar, faydalı modellər və sənaye nümunələri) daxildir;
- 4) fərdiləşdirmə qaydasında mühafizə edilən obyektlər (əmtəə nişanı, xidmət nişanı, firma adları, coğrafi göstəricilər) və s.

Müəlliflik hüquqlarının sırf ərazi xarakteri kəsb etməsi artıq XIX əsrin axırlarında ciddi problemlər yaratmağa başladı. Xüsusən eyni dilli ölkələrdə (Fransa, Belçika, İsveçrə, Almaniya, Avstriya, İngiltərə, ABŞ, Kanada) xaricilərin müəlliflik hüquqlarının mühafizə olunması bu sahədə özünəməxsus «pirat»çılığın meydana gəlməsinə səbəb olmuşdur. Məsələn burasında idi ki, xaricdə çap olunan əsərləri müəlliflik hüquqlarını tanımadan çap etmək çox ucuz başa gəldiyindən həm xarici müəllifin, həm də xarici nəşriyyatın mənafeyinə ciddi zərbə vurulurdu.

Bunun qarşısını yalnız bir üsulla – müəlliflik hüquqlarının qarşılıqlı tanınması və mühafizəsi haqqında beynəlxalq müqavilələrin bağlanması yolu ilə almaq mümkün idi. Belə müqavilələrə görə bir razılığa gələn dövlətin ərazisində meydana gələn müəlliflik hüququ digər razılığa gələn dövlətin ərazisində onun qanunlarına uyğun olaraq tanınır və mühafizə edilir.

Müəlliflik hüquqlarının qarşılıqlı tanınması və mühafizə edilməsi haqqında beynəlxalq müqavilələr ilk əvvəl ikitərəfli xarakter daşımış və daha çox eyni dilli ölkələr arasında bağlanmışdır. XIX əsrin II yarısında qısa müddət ərzində artıq Avropa dövlətləri arasında 33 ikitərəfli müqavilə bağlanmışdı. Lakin müəlliflik hüquqları sahəsində ayrı-ayrı dövlətlərin qanunvericiliyindəki fərqləri ikitərəfli müqavilələr aradan qaldırmağa qadir olmadığından; bu sahədə çoxtərəfli sazişə ehtiyac duyulurdu. Nəticədə 1886-cı ildə ədəbi və bədii əsərlərin mühafizəsi haqqında Bern Sazişi bağlandı. Sazişlə müəlliflik hüquqları sahəsində maddi hüquq normaları unifikasiya edilmiş, bu da ona qoşulan dövlətlərin hüquq sistemləri arasında ziddiyyətlərin aradan qaldırılmasına, mühafizə olunmaq şərti ilə müəlliflərin əsərlərinin maneəsiz yayılmasına şərait yaratmışdır. 26 maddədən ibarət olan bu sənədə bir neçə dəfə əlavə və dəyişikliklər (hazırda 24 iyul 1974-cü il Paris konfransında ona edilən redaktə ilə qüvvədədir) edilmişdir. Dünyanın əksər dövlətləri ona qoşulmuşdur. Azərbaycan Respublikası 27 noyabr 1998-ci ildən etibarən Bern Konvensiyasının iştirakçısıdır.

Konvensiyanın 1-ci maddəsinə görə Konvensiya iştirakçıları ədəbi və bədii əsərlərə müəlliflik hüquqlarının qorunması üçün öz aralarında Bern İttifaqı yaradırlar. Konvensiyaya əsasən nəzərdə tutulan mühafizə sistemi aşağıdakılara tətbiq edilir: 1) İttifaqın üzvü olan ölkələrdən hər hansı birinin vətəndaşı olan müəlliflərin həm çap olunmuş, həm də çap olunmamış əsərlərinə münasibətdə; 2) İttifaqın üzvü olan ölkələrdən hər hansı birinin vətəndaşı olmayan, lakin, həmin ölkələrdə ilk dəfə və yaxud İttifaqın üzvü olan ölkə ilə üzvü olmayan ölkədə eyni vaxtda əsəri çap olunan müəllifin həmin əsərinə münasibətdə; 3) İttifaqın üzvü olan ölkələrdən hər hansı birinin vətəndaşı olmayan, lakin onlardan hər hansı birində daimi yaşayan müəlliflər həmin ölkənin vətəndaşı olan müəlliflərə bərabər tutulduğundan onların əsərlərinə münasibətdə.

Konvensiyanın 5-ci maddəsi ilə İttifaqın üzvü olan dövlətlərdə əsərləri mühafizə edilən müəlliflərə milli rejim verilir. Ümumiyyətlə, Konvensiyada müəlliflik hüquqları iki qrupa bölünür: 1) İttifaqın üzvü olan dövlətin milli qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulan müəlliflik hüquqları; 2) Konvensiya ilə birbaşa nəzərdə tutulan müstəsna hüquqlar. Bura əsərin tərcümə olunması, icrası, onun

radio və ya televiziya ilə nümayişi, onun yenidən işlənməsi və s. ilə əlaqədar müəllifin müstəsna hüquqları aid edilir.

Konvensiyanın 7-ci maddəsinə görə müəlliflik hüquqlarının qorunma müddəti müəllifin bütün ömrü boyu davam etməklə onun ölümündən 50 il sonrakı dövrünü əhatə edir. Kinomotoqrafiya, fotoqrafiya əsərlərinə, anonim və ya təxəllüslə çap olunmuş əsərlərə münasibətdə isə nisbətən qısa müddət (əsərin yaradılmasından sonra 50 il həddində) müəyyən edilmişdir. Eyni zamanda, İttifaqın üzvü olan ölkələr müəlliflik hüquqlarının mühafizəsi ilə əlaqədar daha uzun müddət müəyyən edə bilirlər.

Hazırda Bern İttifaqının inzibati funksiyalarını Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatı (VOİS) yerinə yetirir.

Müəlliflik hüquqları sahəsində ikinci əsas çoxtərəfli müqavilə 1952-ci ildə Cenevrədə imzalanmış müəlliflik hüquqları haqqında Ümumdünya Konvensiyası hesab edilir. Konvensiyanın mətninə bir neçə dəfə əlavə və dəyişikliklər edilmişdir. Hazırda 1971-ci il redaktəsində qüvvədədir. Azərbaycan Respublikası 1996-cı ildən Konvensiyanın iştirakçısıdır.

Bern Konvensiyasından fərqli olaraq Ümumdünya Konvensiyası daha universal xarakter daşıyır. Hər bir dövlət öz Milli qanunvericiliyində ciddi dəyişiklik etmədən həmin konvensiyaya qoşula bilirlər. Müxtəlif hüquq sistemli ölkələrin konvensiyaya qoşulması üçün heç bir maneə yoxdur. Belə ki, konvensiyada maddi hüquq normalarından daha çox milli hüquqa istinadlara geniş yer verilmişdir. Konvensiya bu sahədə mövcud olan beynəlxalq mexanizmləri ləğv etmir, əksinə onları daha da təkmilləşdirərək, əlavə beynəlxalq hüquq normaları yaradır.

İnkişaf etməkdə olan ölkələrin mənafeyinə cavab verməyən Bern Konvensiyasından fərqli olaraq Ümumdünya Konvensiyasında onlar üçün müəyyən imtiyazlar: milli elmi, mədəniyyəti və təhsili inkişaf etdirmək məqsədi ilə dövlət tərəfindən məcburi lisenziyaların verilməsi, əsərin çap olunmasından 10 il sonra azad tərcümə hüququnun yaranması, radio və televiziya verilişlərinin azadlığı və tədris və elmi məqsədlərlə çap olunmuş əsərlərdən azad istifadə nəzərdə tutulmuşdur.

Konvensiya müəlliflik hüquqlarının mühafizə müddətini qısaldaraq, müəllifin ölümündən sonrakı dövrü 25 ilə endirmişdir.

Konvensiyanın 1-ci maddəsində ədəbi, bədii və elmi əsərlərin siyahısı müəyyən edilmişdir. Bern Konvensiyası kimi Ümumdünya Konvensiyasında da **Milli rejim prinsipi** təsbit edilmişdir. Konvensiyaya görə həm Razılığa Gələn Dövlətlərin vətəndaşlarının əsərləri, həm də həmin dövlətlərin ərazisində ilk dəfə çap olunan əsərlər digər Razılığa Gələn Dövlətin ərazisində axırıncının öz vətəndaşlarının əsərləri və ya onun ərazisində ilk dəfə çapdan çıxan əsərlər üçün müəyyən edilən mühafizə sisteminə malikdirlər. Razılığa Gələn Dövlətlərin vətəndaşlarının çap olunmayan əsərləri digər Razılığa Gələn Dövlətdə, axırıncının öz vətəndaşının çap olunmayan əsəri üçün nəzərdə tutduğu mühafizəyə malikdir. Həmin Konvensiyanın məqsədləri üçün hər hansı Razılığa Gələn Dövlət özünün milli qanunvericiliyi ilə onun ərazisində daimi yaşayan vətəndaşlığı olmayan

şəxsləri öz vətəndaşlarına bərabər tuta bilər.

Beləliklə, konvensiya hətta Razılığa Gələn Dövlətlərin ərazisindən kənar da çap olunan Razılığa Gələn Dövlətlərin vətəndaşlarının əsərlərinə də mühafizə təqdim edir.

Konvensiyada müəllifin müstəsna hüquqlarından olan tərcümə hüququna da xüsusi diqqət verilmişdir. Əsərin tərcüməsi, tərcüməni dərk etmək, tərcümənin dərc edilməsinə icazə vermək hüquqları tərcümə hüququnun elementləri kimi göstərir.

Konvensiya müəlliflik hüquqlarının mühafizəsi ilə əlaqədar xüsusi işarə (**copyright**) müəyyən etmək, əsərin ilk dəfə çapdan çıxdığı tarixini və müəlliflik hüququnun sahibinin göstərilməsini zəruri hesab etmişdir. Əks təqdirdə sadalanan formal tələblərə cavab verməyən əsər Ümumdünya Konvensiyasının iştirakçısı olan dövlətlərdə mühafizə olunmayacaqdır. Belə işarəyə malik olan kitabın və ya digər əsərin yenidən çapı zəruri olduqda, maraqlı şəxs nəşriyyata və müəllifə icazə üçün müraciət etməyə borcludur.

Nəhayət, Bern Konvensiyasından fərqli olaraq Ümumdünya Konvensiyasının geriyyə qüvvəsi yoxdur.

1996-cı ildə Cenevrədə çağırılmış diplomatik konfransda VOİS-in müəlliflik hüquqları üzrə yeni, universal müqavilə qəbul edilmişdir. Müqavilə müasir dövrün tələblərinə müvafiq olaraq müəlliflik hüquqlarının obyektlərinin dairəsini genişləndirmiş və onların mühafizəsini yeni səviyyəyə qaldırmışdır.

XX əsrin etibarən isə elmi-texniki tərəqqinin inkişafı ilə əlaqədar meydana gələn insanların əqli fəaliyyətinin forma baxımından yeni nəticələrinin mühafizəsi aktuallıq kəsb etdi. Müəlliflik hüquqları ilə üst-üstə düşməyən, lakin ona oxşar olan hüquqlar müxtəlif cür: «analoji», «əlaqəli», «qohum» hüquqlar adlandırıldı.

Texniki vasitələr ifaçıların: rol oynayan, oxuyan, musiqi aləti çalan aktyorun, müğənninin, musiqiçinin yaradıcılıq fəaliyyətinin nəticələrini onların özündən ayırdı. Radionun, televiziyanın imkanları ifaçıların iştirakı olmadan onların fəaliyyətinin nəticələrini geniş tamaşaçı auditoriyasına çıxartmağa şərait yaratdı. Nəticədə ifaçının razılığı olmadan onun əsərlərini, ifa fəaliyyətini təkrar-təkrar verməklə külli miqdarda gəlir əldə edən təşkilatlar meydana gəldi. Bütün bunların qarşısını almaq məqsədi ilə əqli mülkiyyət hüququnda «ədalətli hüquqlar» institutu yarandı.

Əlaqəli hüquqların subyektləri kimi aşağıdakılar çıxış edir:

1) ifaçılar; 2) fonogram istehsalçıları; 3) yayım təşkilatçıları. Əlaqəli hüquqlar müəlliflik hüquqlarına riayət etmək şərti ilə həyata keçirilməlidir. Yəni ifaçı ifa olunan əsərin müəllifinin hüquqlarına riayət etməli, fonogram istehsalçısı və yayım təşkilatı fonogramma yazılan və ya efirə, yaxud kabel televiziyası ilə verilən əsərin müəllifi ilə bağlanan müqavilə üzrə aldığı hüquqlar həddində hərəkət etməlidir.

Əlaqəli hüquqların yaranması və həyata keçirilməsi üçün hər hansı formal qayda tələb olunmur. Fonoqramm istehsalçısı və ifaçı öz hüquqlarını tanımaq üçün əlaqəli hüquqları qoruma nişanından istifadə etməlidir. Bunlar üç ünsürdən ibarətdir: 1) dairəyə alınmış «P» latın hərfi; 2) əlaqəli hüquqların sahibi; 3) fonoqramın ilk dəfə istehsal olunduğu il.

Əlaqəli hüquqlar yalnız çoxtərəfli beynəlxalq müqavilələr vasitəsilə səmərəli mühafizə oluna bilər, çünki belə əsərlərin yazılması və yayılmasının texniki səviyyəsi çox yüksəkdir və sərhəd tanımır. Bu sahədə ilk çoxtərəfli beynəlxalq müqavilə 1961-ci ildə imzalanmış artist-ifaçıların, fonoqramm istehsalçılarının hüquqlarının qorunması və radio-televiziya verilişlərinin təşkili haqqında Roma Konvensiyasıdır. 1964-cü ildə qüvvəyə minən Konvensiya mühafizə ilə əlaqədar milli rejim prinsipi nəzərdə tutmuşdur. Konvensiya ilə əlaqəli hüquqların qorunması ilə bağlı 20 illik minimal müddət müəyyən edilib. İştirakçı dövlətlər öz vətəndaşları üçün daha uzun müddət müəyyən etməkdə sərbəstdirlər.

1971-ci ildə Beynəlxalq Səsyazma Federasiyasının təşəbbüsü ilə Cenevrədə fonoqramm istehsalçılarının fonoqramlarının icazəsiz surət çıxarılmadan qorunması haqqında konvensiya qəbul edilir. 55-dən artıq ölkədə qüvvədə olan konvensiya fonoqramların mühafizəsi ilə əlaqədar Roma Konvensiyasında nəzərdə tutulanları daha da təkmilləşdirmiş, anti-inhisar qanunvericilik çərçivəsində onların mühafizə edilməsini və onlara münasibətdə cinayət-hüquqi müdafiəni müəyyən etmişdir. İştirakçı dövlətlər fonoqramm istehsalçılarını fonoqramların surətlərini qeyri-qanuni istehsaldan, idxaldan və yayılmasından qorumaq öhdəliyini öz üzərlərinə götürürlər.

1961-ci il Roma, 1971-ci il Cenevrə konvensiyalarının müddəaları 1996-cı il VOİS-in icra və fonoqramm üzrə müqaviləsində inkişaf etdirilmişdir. Müqavilənin 30 ratifikasiya aktından sonra qüvvəyə minməsi nəzərdə tutulub. Müqavilə əvvəlki iki konvensiya ilə dövlətlərin öz üzərinə götürdükləri öhdəliklərin yerinə yetirilməsinə mane olmur.

Müqavilənin 4-cü maddəsinə görə hər bir iştirakçı dövlət öz ərazisində digər iştirakçı olan dövlətin vətəndaşlarına ifa və fonoqramm istehsalı sahəsində öz vətəndaşları üçün müəyyən etdikləri rejim, yəni milli rejim verirlər. Müqavilə həm ifaçıların, həm də fonoqramm istehsalçılarının müstəsna hüquqlarını müəyyən etmişdir. İfadən istifadəyə müstəsna hüquq kimi aşağıdakılar nəzərdə tutulur: yazılmamış ifalar haqqında ümumi məlumat vermək və efirə bildiriş, fonoqramda yazılan öz ifanın yenidən düzünə və yanakı ifası; fonoqramda yazılmış öz ifanı satmaq və ya mülkiyyət hüququnun digər formada ötürülməsi qaydasında kütləvi bildiriş; fonoqramda yazılmış öz ifanın əslini və ya surətini, onların hətta kütləvi bildirişindən sonra kommersiya məqsədilə kirayə vermək və s.

Müəlliflik və əlaqəli hüquqlar sahəsində universal beynəlxalq müqavilələrlə yanaşı, ikitərəfli və regional beynəlxalq müqavilələrə də təsadüf edilir. Regional səviyyədə bağlanmış beynəlxalq müqavilə kimi 1946-cı il müəlliflik hüquqlarının

mühafizəsi üzrə Amerika dövlətləri arasında bağlanan konvensiyanı, bu sahədə Avropa İttifaqının rəqlament və direktivlərini, 1993-cü il MDB çərçivəsində bağlanan müəlliflik hüquqları və əlaqəli hüquqların mühafizəsi sahəsində Razılaşmanı və s. göstərmək olar.

Müəlliflik hüquqlarının qarşılıqlı mühafizəsi sahəsində ikitərəfli müqavilələr də mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycan Respublikasının Özbəkistan və Qazaxıstan Respublikaları ilə müvafiq olaraq 18 iyun 1997 və 22 oktyabr 1999-cu illərdə imzalanmış ikitərəfli beynəlxalq müqavilələri mövcuddur. Qazaxıstan Respublikası ilə bağlanmış «Müəlliflik hüquq və əlaqəli hüquqlar sahəsində əməkdaşlıq haqqında» Sazişin 1-ci maddəsinə görə Tərəflərdən hər biri digər Tərəfin fiziki və hüquqi şəxslərinə və onların hüquqi varislərinə məxsus əsərlərə və əlaqəli hüquqların obyektlərinə ilk dərc olunma yerindən asılı olmayaraq müəlliflik hüququnu və əlaqəli hüquqları tanıyır və həmin hüquqların qorunmasını daxil qanunvericiliyin özünün fiziki və hüquqi şəxsləri üçün müəyyən etdiyi əsasında və bu hüquqi müdafiə vasitələrindən həmin əsaslarla və həcmdə istifadə etməklə təmin edir. Beləliklə, Tərəflər öz ərazilərində əsərin ilk dərc olunma yerindən asılı olmayaraq qarşı Tərəfin müəlliflik və əlaqəli hüquqların subyektlərinə milli rejim təqdim edir.

Sazişin maraqlı cəhətlərindən biri də Tərəflərin keçmiş SSRİ-nin «Müəlliflik hüquqları haqqında» Ümumdünya Konvensiyasına qoşulduğu tarixə istinad etməsidir. Sazişin 5-ci maddəsinə görə Tərəflər 1973-cü il mayın 27-dək (keçmiş SSRİ-nin «Müəlliflik hüquqları haqqında» Ümumdünya Konvensiyasına qoşulduğu tarix) yaradılan, amma həmin tarixə qədər Tərəflərin ərazisində və yaxud digər ərazidə kütləyə çatdırılmamış digər tərəfin vətəndaşlarının əsərlərinə olan hüquqlara və ya əsərlərə münasibətdə 1952-ci il 6 sentyabr tarixli «Müəlliflik hüquqları haqqında» Ümumdünya Konvensiyasını tətbiq edirlər. Buradan belə nəticə çıxartmaq olar ki, Azərbaycan Respublikasının «Müəlliflik hüquqları haqqında» Ümumdünya Konvensiyasına 1996-cı ildə qoşulmasına baxmayaraq, adı çəkilən Konvensiya 27 may 1973-cü il tarixdən Azərbaycan Respublikasının ərazisində qüvvəyə minmiş hesab edilir.

Sazişin digər cəhətlərindən biri də Tərəflərin müəlliflik hüquqları sahəsində öz qanunvericiliyini bu sahədə mövcud olan beynəlxalq müqavilələrə uyğunlaşdırmaq istəyidir. Sazişin 7-ci maddəsində deyilir ki, Tərəflər 1993-cü il sentyabrın 24-də imzalanmış «Müəlliflik hüquqları və əlaqəli hüquqlar sahəsində əməkdaşlıq haqqında» Sazişə uyğun olaraq, bundan sonra da ədəbi-bədii əsərlərin qorunması haqqında Bern Konvensiyasının, fonoqram istehsalçılarının fonoqramlarının icazəsiz surət çıxarılmadan qorunması haqqında Cenevrə Konvensiyasının, artist-ifaçıların, fonoqram istehsalçıların hüquqlarının qorunması, radio-televiziya verişlərinin təşkili haqqında Roma Konvensiyasının tələbləri səviyyəsində müəlliflik hüquqlarının qorunmasını təmin edən qanun layihələrinin qəbul edilməsinin zəruriliyini təsdiq edirlər, həmçinin göstərilən konvensiyalara üzvlük üçün tədbirlər görəcəklər.

Azərbaycan respublikasında xaricilərin müəlliflik və əlaqəli hüquqları.

Azərbaycan Respublikasında elm, ədəbiyyat və incəsənət əsərlərinin (müəlliflik hüququ), habelə ifaların, fonoqramların, efir və ya kabel yayımı təşkilatların verilişlərinin (əlaqəli hüquqlar) yaradılması, istifadəsi və

Qanunun şamil olunduğu halların hər birində xarici elementin mövcud olma imkanları mümkündür. Birinci halda, Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı və ya Azərbaycanda daimi yaşayış yeri olan sair fiziki şəxs (hərçənd onun xarici dövlətin vətəndaşı olması da mümkündür) öz əsərini xaricdə dərk etdikdə, ikinci halda, xarici dövlətin vətəndaşı öz əsərini ilk dəfə Azərbaycan Respublikasında dərc etdirdikdə yaranan münasibətlər xarici elementli olur. Üçüncü halda isə yaranan müəlliflik münasibətləri hər bir halda xarici elementlidir. Hər üç halda xarici müəllifə milli rejim verilir.

Bütövlükdə götürüldükdə xarici müəlliflərin əsərlərini Azərbaycanda mühafizə olunmaq baxımından iki qrupa bölmək olar: 1) yuxarıda sadalanan halların hər hansı birinə aid edilən və bundan irəli gələrək mühafizə olunan əsərlər; 2) «Müəlliflik və əlaqəli hüquqlar haqqında» Qanunun şamil edilmədiyi və bundan irəli gələrək mühafizə olunmayan əsərlər.

Məlumdur ki, Azərbaycan Respublikası müəlliflik hüquqları sahəsində bir sıra beynəlxalq müqavilələrə qoşulmuşdur. Nəzərə almaq lazımdır ki, Azərbaycanın müvafiq müqaviləyə qoşulduğu andan sonra həmin müqavilənin qüvvədə olduğu ölkələrin birində dərc edilən əsərlər Azərbaycanda mühafizə edilir. Belə meyara cavab verməyən əsərlər mühafizə olunmayan əsərlərdir. Ümumiyyətlə, mühafizə olunmayan əsərlərə aşağıdakıları aid etmək olar: 1) mühafizə müddəti başa çatmış əsərlər; 2) müəlliflik hüququnun obyektı olmayan əsərlər; 3) Azərbaycan Respublikasının iştirak etdiyi beynəlxalq müqavilələrə qoşulmayan ölkələrdə ilk dəfə dərc olunan əsərlər; 4) beynəlxalq müqavilələrin Azərbaycan Respublikasına münasibətdə qüvvəyə mindiyi tarixə qədər müqavilə

iştirakçıları olan dövlətlərdə çap olunan əsərlər.

Müəlliflik hüququnun obyektı olmayan əsərlərə aşağıdakılar aiddir: 1) rəsmi sənədlər (qanunlar, məhkəmə qərarları, qanunvericilik, inzibati və məhkəmə xarakterli digər mətnlər), həmçinin onların rəsmi tərcümələri; 2) dövlət rəmzləri və nişanları, digər dövlət rəmzləri və nişanları; 3) xalq yaradıcılığı əsərləri; 4) hadisələr və faktlar haqqında informasiya xarakterli məlumatlar.

Mühafizə olunmayan əsərlər şəxsi hüquqlar gözlənilmək şərti ilə (ad hüququ, əsərin toxunulmazlığı hüququ, müəllifin şöhrətinə hörmət edilməsi hüququ) hər hansı bir icarə olmadan azad istifadəyə açıqdır.

«Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında» Qanuna görə müəlliflik hüququ əsərin yaradılması ilə yaranır, müəllifin bütün həyatı boyu və onun ölümündən sonra 50 il müddətində qüvvədə qalır. Anonim və ya təxəllüslə dərc edilmiş əsərə müəlliflik hüququ həmin əsərin qanuni dərc edildiyi tarixdən 50 il müddətində qüvvədə qalır.

Əsərə müəlliflik hüququnun qüvvədə olma müddəti qurtardıqda əsər ictimai varidata keçir. Azərbaycan Respublikasının ərazisində heç vaxt qorunmamış əsər də ictimai varidata keçmiş sayılır.

Azərbaycanda mühafizə olunan xarici müəllifin əsərinin Azərbaycanda çap olunması xarici müəlliflə və ya onun digər sahibləri ilə bağlanmış müəllif müqaviləsi üzrə həyata keçirilə bilər. Hüquqların verilməsi həcmindən asılı olaraq müəllif müqavilələrinin iki növü vardır: 1) müstəsna lisenziya müqaviləsi (müstəsna hüquqların verilməsi haqqında); 2) qeyri- müstəsna lisenziya müqaviləsi (qeyri-müstəsna lisenziya müqaviləsi (qeyri-müstəsna hüquqların verilməsi haqqında)).

Müstəsna lisenziya müqaviləsi zamanı müəllif və ya müəlliflik hüquqlarının digər sahibi əsərdən müəyyən üsulla və müqavilədə müəyyən edilmiş həddə istifadəyə müstəsna hüququnu başqa şəxsə verir və bununla həmin şəxsə digər şəxslərin də əsərdən bu cür istifadə etməsinə icazə vermək və ya qadağan etmək hüququnu verir. Qeyri-müstəsna lisenziya müqaviləsi zamanı isə müəllif və ya müəlliflik hüquqlarının digər sahibi istifadəçiyə həmin əsərdən eyni üsulla istifadəyə razılıq almış başqa şəxslə bərabər istifadəyə icazə verir.

Müəllif müqaviləsi yazılı şəkildə bağlanmalıdır. Müqavilədə aşağıdakılar müəyyən edilməlidir: əsərdən istifadə üsulları (belə müqavilə üzrə verilən konkret hüquqlar); hüquqların verildiyi müddət və ərazi; qonorarın məbləğlərinin müəyyən edilməsi qaydaları; ödəniş qaydaları və müddəti; tərəflərin mühüm hesab etdikləri digər şərtlər. Müəllif müqaviləsində ərazi haqqında şərt olmadıqda, müqavilə üzrə nəzərdə tutulan hərəkətlər Azərbaycan Respublikasının ərazisi ilə məhdudlaşdırılır.

Sual 2. SƏNAYE MÜLKİYYƏTİNİN BEYNƏLXALQ HÜQUQİ MÜHAFİZƏSİ VƏ ƏMTƏƏ NİŞANI.

Sənaye mülkiyyəti əqli mülkiyyətin tərkib hissəsidir. Sənaye mülkiyyətinin mühafizəsi haqqında 1883-cü il Paris Konvensiyasının 1-ci maddəsinin 2-ci bəndinə görə aşağıdakılar sənaye mülkiyyətinin obyektləri hesab edilir: 1) ixtiralar; 2) faydalı modellər; 3) sənaye nümunələri; 4) əmtəə nişanı; 5) xidmət nişanı; 6) firma adları; 7) vicdansız rəqabətdən müdafiə və s. Konvensiyaya görə «sənaye mülkiyyəti» anlayışına geniş mənada yanaşmaq lazımdır. Buna nəinki

Sənaye mülkiyyətinə hüquq müəlliflik və əlaqəli hüquqlardan bir sıra xüsusiyyətlərə görə fərqlənir. Əgər müəlliflik hüququ əqli mülkiyyət obyektinin (əsrin) formasını mühafizə edərsə, sənaye mülkiyyətinə hüquq isə ideyanın, ixtiranın, faydalı modelin və sənaye nümunəsinin müəllifinin düşüncə yaratdığı həllin məzmununu qoruyur.

Müəlliflik hüququ ilə qorunan əsər təkrar olunmaz xüsusiyyətə malikdir. Digərləri tərəfindən həmin əsrin olduğu kimi yaradılması qeyri-mümkündür. Sənaye mülkiyyəti hüququnun obyektlərinə münasibətdə məsələ bu baxımdan başqa cürdür. İxtira, sənaye nümunəsi, faydalı modellər onun birinci yaradıcısından asılı olmayaraq, başqa şəxs tərəfindən də yaradıla bilər.

Sənaye mülkiyyətinə hüququn özünəməxsus xüsusiyyətlərindən biri də onun obyektlərinin müəyyən tələblərə cavab verməsi ilə əlaqədardır. Sənaye mülkiyyəti obyektlərinə müxtəlif tələblər: yenilik, ilkinlik, faydalıq və s. irəli sürülür. Yenilik mövcud bilgilər səviyyəsində nəyinsə təkrarlanmaması deməkdir. Sənaye mülkiyyətinin obyektini elə bir yeniliyi əks etdirməlidir ki, o, mövcud bilgilər məcmusuna məlum olmamalıdır. Mövcud bilgilər məcmusuna dünyada hamıya müyəssər olan məlumatlar aid edilir. Bu baxımdan universal və ya lokal yenilikdən söhbət gedə bilər.

Nəhayət, müəlliflik və əlaqəli hüquqlardan fərqli olaraq sənaye mülkiyyətinə hüququn ərazi xarakterliyi hər bir konkret hal üçün təsbit edilməli, bu halda səlahiyyətli dövlət orqanı ayrıca qərar qəbul etməlidir. Texniki nailiyyəti sənaye mülkiyyətinin obyektini kimi qiymətləndirmək belə qərar mühafizə sənədi hesab edilir (patent) və yalnız həmin dövlətin ərazisində qüvvədədir. Digər dövlətin ərazisində həmin sənaye mülkiyyətinin obyektinə hüquq əldə etmək üçün onun orada yenidən qeydiyyatı tələb olunur. Bu zaman heç də əvvəlki dövlətdə yaranan subyektiv hüququn tanınması məsələsinə görə deyil, ikinci dövlətin ərazisində yeni subyektiv hüququn yaranması üçün təşəbbüs qaldırılır.

Sənaye mülkiyyətinə hüququn xaricdə mühafizəsi üçün dövlətlər arasında ikitərəfli, regional və universal müqavilələr bağlanmışdır. Bu sahədə ilk universal müqavilə 1883-cü il sənaye mülkiyyətinin mühafizəsi haqqında Paris Konvensiyası hesab edilir. Konvensiya 1900-cü ildə Brüsseldə, 1911-ci ildə Vaşinqtonda, 1925-ci ildə Haaqada, 1934-cü ildə Londonda, 1958-ci ildə sənaye mülkiyyətinin Lissabonda, 1967-ci ildə Stokholmda olmuş konfranslarda yenidən nəzərdən

keçirilmiş və ona müəyyən əlavələr edilmişdir. Konvensiyaya görə iştirakçılar mühafizəsi üçün Beynəlxalq İttifaq yaradırlar. Konvensiya hazırda 150-dən artıq dövlətdə qüvvədədir. Azərbaycan Respublikası 14 sentyabr 1995-ci ildən Konvensiyanın iştirakçısıdır. Keçmiş SSRİ Konvensiyaya 1 iyul 1965-ci il tarixdən qoşulmuşdur. Konvensiyanın Stokholm mətni isə SSRİ tərəfindən 19 sentyabr 1968-ci il tarixində ratifikasiya edilmişdi.

Konvensiya ilə sənaye mülkiyyətinin mühafizəsi ilə əlaqədar olan normaların unifikasiyası və beynəlxalq patentin yaradılması nəzərdə tutulmasa da, onun bir sıra üstünlükləri danılmazdır. Bu sıradan aşağıdakı məsələləri qeyd etmək olar: 1) Konvensiya ilə yaradılan ittifaqın üzvü olan hər bir ölkənin vətəndaşına ittifaqın digər ölkələrində onların öz vətəndaşları üçün sənaye mülkiyyətinin mühafizəsi ilə əlaqədar müəyyən etdikləri bütün hüquqlardan istifadə imkanı verilir. Yəni ittifaqın üzvü olan dövlətlərdə sənaye mülkiyyətinin mühafizəsinə milli rejim müəyyən edilmişdir; 2) Konvensiya ilə ilkinlik (prioritetlik) hüququ müəyyən edilmişdir. Belə ki, ittifaqın üzvü olan hər hansı bir ölkədə ixtiraya, faydalı modelə, sənaye nümunəsinə və ya əmtəə nişanına patent üçün lazımı şəkildə ərizə verən hər bir şəxs və ya onun hüquqi varisi avtomatik olaraq İttifaqın üzvü olan digər ölkələrdə də Konvensiya ilə müəyyən edilən zaman intervalında ərizə vermək üçün üstünlük hüququ əldə edir. İxtira və faydalı modellərə patent üçün ilkinlik müddəti on iki ay, sənaye nümunəsi və əmtəə nişanları üçün isə altı ay müəyyən edilmişdir. Bu müddət ərzində ittifaqın üzvü olan digər ölkələrdə üçüncü şəxslər tərəfindən eyni obyektin mühafizəsi ilə əlaqədar verilən ərizələr və s. belə hərəkətlər ilkin verilən ərizəyə əsasən geri qaytarılmalıdır; 3) Konvensiya ixtiralar və sənaye mülkiyyətinin bəzi digər obyektləri üçün beynəlxalq sərgilər zamanı müvəqqəti mühafizə müəyyən edir. İttifaqın üzvü olan ölkələr patent qabiliyyəti ixtiraları və sənaye mülkiyyətinin bəzi digər obyektlərini onların ərazilərində təşkil edilən beynəlxalq sərgilərdə nümayişi zamanı öz qanunvericiliyinə əsasən mühafizə etməyi öhdələrinə götürürlər. İxtiranın sərgidə nümayişi onun yeniliyinə xələl gətirmir və sərginin təşkil olunduğu ölkədə patentləşdirilməsinə mane olmur.

Sənaye mülkiyyətinin obyektlərinin daha səmərəli mühafizəsi məqsədi ilə 1970-ci ildə Vaşiqtonda patent kooperasiyası haqqında müqavilə imzalanır. 1973-cü ildə qüvvəyə minən müqavilədə hazırda 100-dən artıq ölkə iştirak edir. Azərbaycan Respublikası 1995-ci ildə bu müqaviləyə qoşulmuşdur. Müqavilə iştirakçıları öz aralarında Beynəlxalq Patent Kooperasiyası İttifaqı yaratmışlar. İttifaq ixtiranın mühafizəsi üçün beynəlxalq ərizənin verilməsi, bununla əlaqədar axtarış və ekspertizanın aparılması, habelə xüsusi texniki xidmətin göstərilməsi sahəsində əməkdaşlığı koordinasiya edir. Müqavilə ilə dövlət patent idarələri qismində beynəlxalq axtarış orqanının yaradılması nəzərdə tutulmuşdur. Onun əsas vəzifəsi ərizəçinin əsasən sənədli axtarışın aparılması və patent üçün ərizə verilən milli idarələrdə ekspertizanın aparılmasını təşkil etməkdən ibarətdir. Ərizəçinin xahişi ilə beynəlxalq axtarış orqanı ilkin beynəlxalq ekspertiza apara bilər və onun nəticələri ərizəçinin patent almaq istədiyi ölkənin milli idarələrinə təqdim edilir. Həmin ölkənin dövlətdaxili qanunvericiliyinin tələblərinə cavab verən nəticələrlə

bağlı isə patent verilməsi haqqında qərar çıxarılır.

Vaşinqton Müqaviləsi də Paris Konvensiyası kimi vahid beynəlxalq patentin yaradılmasını nəzərdə tutmur. Lakin müqavilə bu istiqamətdə xeyli irəli getmiş, eyni ixtiranın çoxsaylı milli qeydiyyatları ilə bağlı bəzi çətinlikləri aradan qaldırmış, onu nisbətən operativ etmişdir.

Universal səviyyədə vahid patentin yaradılması məsələsi indiyə qədər həll olunmamasına baxmayaraq, regional səviyyədə bu iş uğurla aparılır. 1973-cü ildə bağlanmış Avropa patentinin verilməsi haqqında Münxen Konvensiyası ilə vahid Avropa patenti müəyyən edilmişdir. Konvensiyaya əsasən iqamətgahı Münxendə yerləşən Avropa Patent İdarəsi yaradılmışdır. Münxen Konvensiyasına görə Avropa Patent İdarəsi tərəfindən verilən patent Konvensiyasının iştirakçısı olan bütün dövlətlərdə tanınır və mühafizə edilir. Konvensiya patent alınması ilə bağlı olan proseduranı sadələşdirmişdir. Bunun üçün bir ərizənin hazırlanması kifayət edir. Patent müvəkkili tərəfindən Avropa Patent İdarəsinə təqdim edilən ərizə tələblərə cavab verdikdə patentləşdirilir. Əksər Avropa dövlətləri Münxen Konvensiyasının iştirakçılarıdır.

Afrika qitəsində sənaye mülkiyyətinin mühafizəsi iki təşkilat çərçivəsində həyata keçirilir. İngilis dilli dövlətlər 1976-cı ildə Sənaye Mülkiyyəti Təşkilatı, fransız dilli dövlətlər isə 1977-ci ildə Afrika Əqli Mülkiyyət Təşkilatı yaratmışlar.

Digər regional patent Müstəqil Dövlətlər Birliyi (MDB) səviyyəsində müəyyən edilmişdir. 1994-cü ildə imzalanan Avroasiya patent Konvensiyası MDB ölkələri ərazisində qüvvədədir. Konvensiya BMT-nin üzvü olan və 1883-cü il Paris və 1970-ci il Vaşinqton müqavilələri ilə əlaqəli olan digər dövlətlər üçün də açıqdır.

Avroasiya Patent Konvensiyasına əsasən Avroasiya Patent Təşkilatı yaradılır. Konvensiyanın iştirakçısı olan dövlətlərin hamısı Təşkilatın üzvü hesab edilir. Təşkilatın iki əsas orqanı: 1) İnzibati şura; 2) Avroasiya Patent İdarəsi fəaliyyət göstərir.

Hökumətlərarası təşkilat hesab edilən Avroasiya Patent Təşkilatı iştirakçı dövlətlərin hər birində hüquqi şəxs statusuna malikdir. Təşkilata təqdim edilən ərizələrə Avroasiya Patent İdarəsi tərəfindən baxılır və tələblərə cavab verdiyi halda patentləşdirilir. Sənaye mülkiyyətinin mühafizəsi haqqında Paris Konvensiyasına uyğun olaraq ilkinlik (prioritetlik) hüququ tanınır. Avroasiya patenti 20 il müddətinə verilir və Konvensiyanın iştirakçısı olan bütün dövlətlərin ərazisində mühafizə edilir. Konvensiya ilə milli patent idarələrinin fəaliyyəti məhdudlaşdırılmır. Eyni zamanda, ərizələrin milli idarələri vasitəsi ilə verilməsi imkanı da nəzərdə tutulmuşdur. Avroasiya patentinin verilməsindən imtina da nəzərdə tutulmuşdur. Avroasiya patentinin verilməsindən imtina həmin ərizənin milli idarələr tərəfindən patentləşdirilməsinə mane olmur.

Konvensiya ilə patent sahibinin müstəsna hüquqları, hüquqi mühafizənin həcmi və s. məsələlər də tənzimlənir. Konvensiya iştirakçısı dövlətlərin sənaye mülkiyyətinin mühafizəsi sahəsində digər beynəlxalq təşkilatlarda iştirakına və bu sahədə beynəlxalq əməkdaşlığın müxtəlif formalarının inkişaf etdirilməsinə mane olmur.

Azərbaycan Respublikası 2 may 1995-ci ildə Avroasiya patent Konvensiyasını təsdiq etmişdir.

Sənaye mülkiyyətinin obyektləri, eyni zamanda, ikitərəfli beynəlxalq müqavilələrə əsasən də mühafizə edilir. Azərbaycan Respublikasının sənaye mülkiyyətinin mühafizəsi sahəsində əməkdaşlıq barədə Rusiya Federasiyası, Gürcüstan, Özbəkistan, Qazaxıstan dövlətləri ilə ikitərəfli müqavilələri mövcuddur. Həmin müqavilələrə əsasən sənaye mülkiyyətinin mühafizəsi sahəsində bir Tərəfin fiziki və hüquqi şəxsləri digər Tərəfin ərazisində onun milli qanunvericiliyi ilə öz hüquqi və fiziki şəxslərinə hazırda verilmiş və ya veriləcək hüquqlardan və üstünlüklərdən eyni əsaslarla və eyni həcmdə istifadə edəcəklər. Tərəflər həmin sazişdə tənzimlənməyən məsələlər üzrə Paris Konvensiyasının müddəalarını tətbiq etmək haqqında razılaşırlar. Sənaye mülkiyyətinin obyektləri üzrə əvvəldən verilmiş SSRİ-nin mühafizə sənədlərinin fəaliyyətini öz ərazilərində tanımağı və onların sahiblərinin və müəlliflərinin hüquqlarının səmərəli mühafizəsi üçün zəruri tədbirlər həyata keçirməyi Tərəflər öhdəsinə götürürlər.

Azərbaycanda xaricilərin sənaye mülkiyyətinə olan hüquqları. Azərbaycan Respublikasının ərazisində xaricilərin sənaye mülkiyyəti sferasında hüquqları Azərbaycan Respublikasının iştirakçısı olduğu beynəlxalq müqavilələrlə yanaşı 25 iyul 1997-ci il tarixli «Patent haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 12 iyun 1998-ci il tarixli «Əmtəə nişanları və coğrafi göstəricilər haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 2 iyun 1995-ci il tarixli «Haqsız rəqabət haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu və onlar əsasında qəbul edilmiş qanun qüvvəli normativ aktlarla tənzimlənir.

«Patent haqqında» Qanun Azərbaycan Respublikası ərazisində ixtiraların, faydalı modellərin və sənaye nümunələrinin yaradılması, hüquqi mühafizəsi və istifadəsi ilə əlaqədar yaranan əmlak münasibətlərini və onlarla bağlı şəxsi qeyri-əmlak münasibətlərini tənzimləyir. Qanun patentlə mühafizə edilən sənaye mülkiyyətinin üç obyektini fərqləndirir: 1) ixtira; 2) faydalı model; 3) sənaye nümunəsi. Qanun bu obyektlərin hər birinə anlayış verir. İxtira sənayenin və təsərrüfatın digər fəaliyyət sahələrində konkret problemin praktik həllinə imkan verən, patent qabiliyyəti şərtlərini ödəyən yeni həllə deyilir. Faydalı modelə istehsal vasitələrinin və istehlak əşyalarının, yaxud onların tərkib hissələrinin konstruktiv həlli kimi anlayış verilir. Sənaye nümunəsi isə məmulatın yeni zahiri görkəmini müəyyən edən bədii və ya bədii-konstruktiv həll kimi müəyyən edilir.

«Patent haqqında» Qanunun 42-ci maddəsinə görə xarici hüquqi və fiziki şəxslər həmin qanunda nəzərdə tutulmuş hüquqlardan Azərbaycan Respublikasının iştirak etdiyi beynəlxalq müqavilələrə və qarşılıqlı prinsipinə əsasən Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları ilə bərabər istifadə edirlər. Göründüyü kimi bu sahədə xaricilərə milli rejimin verilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Xarici həm müəllif, həm də patent sahibi kimi çıxış edə bilər. İxtiranın, faydalı modelin və sənaye nümunəsinin yaradıcı əməyi ilə yaradan şəxs müəllif sayılır. Yəni ixtira səviyyəli olan və sənayedə tətbiq edilə bilən obyektə hüquqi mühafizə verilir. Sənaye mülkiyyəti obyektləri üçün (ixtira, faydalı model, sənaye nümunəsi) müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən verilən sənədi patent adlanır. Patent aşağıdakı

şəxslərə verilir: 1) sənaye mülkiyyəti obyektinin müəllifinə və ya onun varisinə; 2) patent verilməsi barədə iddia sənədində, yaxud sənaye mülkiyyəti obyektini qeydiyyatla alınana qədər müvafiq icra hakimiyyəti orqanına verilmiş ərizədə müəllifin və ya onun hüquqi varislərinin, göstərdikləri hüquqi və fiziki şəxslərə (onların razılığı ilə); 3) xidməti vəzifələrinin həyata keçirilməsi və ya işəgötürənin yazılı şəkildə verdiyi tapşırığı ilə əlaqədar işçinin yaratdığı sənaye mülkiyyəti obyektini üçün patent almaq hüququ, işə götürənlə işçi arasında müqavilədə başqa şərtlər nəzərdə tutulmayıbsa, işəgötürənə mənsubdur.

Müvafiq icra hakimiyyəti funksiyasını Azərbaycan Respublikasının Standartlaşdırma, Metrologiya və Patent üzrə Dövlət Agentliyi (Patent Agentliyi) həyata keçirir.

Xarici hüquqi və fiziki şəxslər iddia sənədini Patent Agentliyinə Azərbaycan Respublikasının iştirak etdiyi beynəlxalq müqavilələrdə başqa qayda nəzərdə tutulmayıbsa, yalnız Patent Agentliyində qeydiyyatla alınmış patent müvəkkilləri vasitəsilə verirlər. Patent alınması barədə xaricilərin iddia sənədlərinə milli rejimdən irəli gələrək ümumi əsaslarla baxılır. Patent verilməsi barədə ərizə Azərbaycan dilində tərtib olunur. İddia sənədinin digər materialları Azərbaycan dilində və ya başqa dildə verilə bilər. İddia sənədinin başqa dildə verilmiş materiallarının Azərbaycan dilinə tərcüməsi iddia sənədinin verildiyi gündən 2 ay müddətində təqdim olunmalıdır.

Qanunda sənaye mülkiyyəti obyektinin ilkinliyi ilə bağlı məsələ birtərəfli tənzimlənir. Sənaye mülkiyyətinin ilkinliyi qanuna müvafiq olaraq rəsmiləşdirilmiş iddia sənədinin müvafiq icra hakimiyyəti orqanına daxil olduğu tarixdən müəyyənləşdirilir. Sənaye mülkiyyəti obyektini üzrə ilkinlik ilk iddia sənədinin sənaye mülkiyyətinin mühafizəsinə dair Paris Konvensiyasının iştirakçısı olan dövlətdə verilməsi tarixindən müəyyənləşdirilə bilər (konvensiya ilkinliyi), bu şərtlə ki, ixtira və faydalı model barəsində iddia sənədi həmin tarixdən etibarən 12 ay ərzində, sənaye nümunəsi barəsində iddia sənədi isə 6 ay ərzində müvafiq icra hakimiyyəti orqanına verilmiş olsun. Paris Konvensiyasının iştirakçısı olan dövlətin ərazisində təşkil edilən beynəlxalq rəsmi sərgidə nümayiş etdirilmiş obyektin itkinliyi həmin obyektin sərgidə açıq nümayiş etdirildiyi tarixdən xahiş edilə bilər, bu şərtlə ki, ərizə həmin tarixdən ən gec 6 ay keçənədək verilmiş olsun (sərgi ilkinliyi). Həmin müddət konvensiya ilkinliyi müddətini uzatmır.

Konvensiya ilkinliyi hüququndan istifadə etmək istəyən iddiaçı bu istəyini iddia sənədini verərkən və ya iddia sənədinin müvafiq icra hakimiyyəti orqanına daxil olduğu gündən 2 ay ərzində bildirməli, bunun üçün əsaslandığı əvvəlki iddia sənədi və patent haqqında məlumatı həmin iddia sənədini qəbul etmiş orqan tərəfindən təsdiqlənmiş şəkildə təqdim etməlidir.

Azərbaycan Respublikası ərazisində patent qüvvədə olma müddəti iddia sənədinin müvafiq icra hakimiyyəti orqanına verildiyi gündən etibarən hesablanmaqla ixtira üçün 20 il, faydalı model və sənaye nümunəsi üçün 10 il müəyyənləşdirilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2000-ci il 15 fevral tarixli qərarı ilə «Patent müvəkkilləri haqqında» Əsasnamə təsdiq edilmişdir.

Əsasnaməyə görə patent müvəkkili ilə Azərbaycan Respublikasının mülkiyyəti obyektlərinin sahibləri arasındakı münasibətlər müqavilə əsasında tənzimlənir. Patent müvəkkilinin səlahiyyəti vəkalət verən tərəfindən ona verilən etibarnamə ilə təsdiq edilir.

Azərbaycan Respublikasında yaradılan sənaye mülkiyyəti obyektləri də xarici dövlətdə patentləşdirilə bilər. «Patent haqqında» Qanunun 41-ci maddəsinə görə sənaye mülkiyyətinin obyektini barədə iddia sənədinin müvafiq icra hakimiyyəti orqanına verildiyi tarixdən etibarən 12 ay müddətində xarici dövlətdə patentləşdirilə bilər. Sənaye mülkiyyəti obyektini barəsində iddia sənədinin müvafiq icra hakimiyyəti orqanına daxil olduğu tarixdən etibarən 3 ay ərzində həmin orqan patent alınması üçün iddia sənədinin xarici dövlətə verilməsinin mümkünüyü haqqında müvafiq qərar qəbul edir və iddiaçıya bildiriş göndərir.

Beynəlxalq xüsusi hüquqda əmtəə nişanı. Əmtəə nişanlarının qeydə alınması, hüquqi mühafizəsi və istifadəsi ilə bağlı münasibətlər həm beynəlxalq müqavilələr, həm də milli qanunvericiliklə tənzimlənir. Bu sahədə əsas beynəlxalq müqavilə 1891-ci ildə qəbul edilmiş fabrik və əmtəə nişanlarının beynəlxalq qeydiyyatı haqqında Madrid Konvensiyası hesab edilir. Konvensiyaya 1967 və 1979-cu illərdə əlavə və dəyişikliklər edilmişdir. Azərbaycan Respublikası 25 dekabr 1995-ci il tarixdən etibarən Konvensiyanın iştirakçısıdır. Konvensiyaya əsasən iştirakçı dövlətlər öz aralarında nişanların beynəlxalq qeydiyyatı üzrə Xüsusi İttifaq yaradırlar. Xüsusi İttifaqın üzvü olan dövlətlərin ərazisində sənaye və ticarət müəssisələrinə malik olan və ya həmin dövlətlərin ərazisində daimi yaşayan, yaxud da həmin dövlətlərin hər hansı birinin vətəndaşı olan hər bir şəxs əmtəə nişanını beynəlxalq qeydiyyattan keçirtmək üçün ərizəçi qismində çıxış edə bilər. Beynəlxalq qeydiyyattan keçən əmtəə nişanı ittifaqın üzvü olan bütün dövlətlərdə, onların hər birində ayrıca qeydiyyattan keçməmək şərti ilə mühafizə olunur. Əmtəə nişanlarının beynəlxalq qeydiyyatı üçün Konvensiyaya əsasən iqamətgahı Cenevrədə yerləşən Beynəlxalq Əqli Mülkiyyət Bürosu (Beynəlxalq Büro) yaradılmışdır. Ərizələr Beynəlxalq Bürodə milli patent idarələri vasitəsi ilə verilir. Qeydiyyattan keçən nişanlar haqqında Beynəlxalq Büronun dövrü nəşr olunan jurnalında məlumat verilir. Bu zaman əmtəələrin və xidmətlərin beynəlxalq təsnifatı əsas götürülür. Həmin təsnifat 1973-cü il nişanların qeydiyyatı üçün əmtəələrin və xidmətlərin beynəlxalq təsnifatı haqqında Nitsa Razılaşması ilə müəyyən edilir.

Beynəlxalq qeydiyyat 20 il ərzində qüvvədə olur. Bu müddət növbəti 20 ilə uzadıla bilər. Əmtəə nişanının sahibi vaxtından əvvəl bir və ya bir neçə ölkədə mühafizədən imtina edə bilər. Bunun üçün o, öz ölkəsinin patent idarəsinə Beynəlxalq Büroya məlumat verməkdən ötrü müraciət edir. Axırncı da öz növbəsində müvafiq dövləti belə ərizənin verilməsi ilə əlaqədar xəbərdar edir.

1989-cu ildə Madrid Konvensiyaya əlavə protokol qəbul edilmişdir. Prokola əsasən beynəlxalq qeydiyyat milli ərizələrə əsasən həyata keçirilməlidir.

1973-cü ildə nişanların mühafizəsi sahəsində beynəlxalq münasibətlərin təkmilləşdirilməsi məqsədilə əmtəə nişanlarının qeydiyyatı haqqında Vyana Müqaviləsi imzalanır. 1994-cü ildə isə VOİS-in əmtəə nişanları üzrə qanunlar

haqqında Cenevrə Müqaviləsi və həmin müqaviləyə təlimat qəbul edilmişdir. Həmin müqavilə əmtəə nişanı ilə əlaqədar milli qanunvericilikləri bir-birinə uyğunlaşdırmağı və sadələşdirməyi qarşıya məqsəd qoymuşdur.

Azərbaycan Respublikasında bu sahə üzrə münasibətlər 1998-ci il tarixli «Əmtəə nişanları və coğrafi göstəricilər haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanunu ilə tənzimlənir. Qanun əmtəə nişanına sahibkarın əmtəələrini və xidmətlərini digər sahibkarın əmtəələrindən və ya xidmətlərindən fərqləndirən və qrafik təsvir edilən nişan və ya nişanların hər hansı bir uzlaşması (kombinasiyası) kimi anlayış verir. Əmtəə nişanı kimi sözlər, şəxsi adlar, hərflər, rəqəmlər, təsviri elementlər, əmtəələrin forması və ya onların qablaşdırılması, rənglərin və yuxarıda göstərilənlərin hər hansı uzlaşması çıxış edə bilər.

Azərbaycan Respublikasında qeydə alınan əmtəə nişanlarının və coğrafi göstəricilərin hüquqi mühafizəsi həmin qanundan əlavə nişanların beynəlxalq qeydiyyatına dair Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq sazişlərə və müqavilələrə uyğun olmalıdır. Azərbaycan Respublikasında qeydə alınmayan, lakin Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə görə qüvvəsi olan əmtəə nişanı və coğrafi göstərici həmin qanuna uyğun olaraq mühafizə edilir.

Qanuna görə sənaye mülkiyyətinin mühafizəsi üzrə Paris Konvensiyasının 6-cı maddəsinə uyğun olaraq qeydə alınması mümkün hesab edilməyən əmtəə nişanlarının, habelə Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq sazişlərə uyğun olaraq Azərbaycan Respublikasında daha əvvəl mühafizə edilən və s. əmtəə nişanlarının qeydə alınmasına yol verilmir.

Əmtəə nişanının və coğrafi göstəricinin qeydə alınması barədə iddia sənədini iddiaçı müvafiq icra hakimiyyəti orqanına verir. Bu səlahiyyəti Azərbaycan Respublikasının Standartlaşdırma, Metrologiya və Patent üzrə Dövlət Agentliyi (Patent Agentliyi) həyata keçirir.

Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı dövlətlərarası müqavilələrdə başqa qaydalar nəzərdə tutulmayıbsa, Azərbaycan Respublikasında sahibkarlıq fəaliyyəti göstərilənlər istisna olmaqla, xarici hüquqi və fiziki şəxslər müvafiq icra hakimiyyəti orqanına iddia sənədini yalnız patent müvəkkilləri vasitəsilə verirlər.

Əmtəə nişanları və coğrafi göstəricilər müvafiq tələblərə cavab verdikdə Dövlət Reyestrində qeydə alınır. Reystrə əmtəə nişanının şəkli, ilkinliyi, sahibi haqqında məlumat, qeydə alındığı tarix, Nitsa təsnifatının sinifləri üzrə əmtəələrin və ya xidmətlərin qruplaşdırılmış siyahısı daxil edilir. Reystrə daxil edilmiş məlumatlar müvafiq icra hakimiyyəti orqanının rəsmi bülletenində dərc edilir. Qeydə alınmış əmtəə nişanı barədə məlumat dərc edildiyi tarixdən 3 ay ərzində hər bir şəxs onun qeydə alınması faktına qarşı əsaslandırılmış etiraz verə bilər.

Qanunda əmtəə nişanının qeydiyyatının 10 il müddətində qüvvədə olması nəzərdə tutulub. Bu müddət hər dəfə 10 il müddətinə uzadıla bilər.

Azərbaycan Respublikasının hüquqi və fiziki şəxslərinin müəyyənləşdirilmiş qaydada əmtəə nişanını və coğrafi göstəricini xarici dövlətlərdə qeydə aldırmaq və ya onun beynəlxalq qeydiyyatını həyata keçirmək hüququ vardır. Əmtəə nişanının beynəlxalq qeydiyyatına dair iddia sənədi müvafiq icra hakimiyyəti orqanı

vasitəsilə verilir.

Əmtəə nişanının və coğrafi göstəricinin qeydə alındığı tarixdən fasiləsiz olaraq 5 il ərzində istifadə olunmadıqda onun qeydiyyatına xitam verilə bilər.

Qanunla, eyni zamanda, xaricilərə milli rejimin verilməsi müəyyən edilmişdir. Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı dövlətlərarası müqavilələrdə başqa hal nəzərdə tutulmayıbsa, xarici hüquqi və fiziki şəxslər əmtəə nişanlarına və coğrafi göstəricilərə dair Azərbaycan Respublikasının hüquqi və fiziki şəxsləri ilə bərabər hüquqa malikdirlər.

N Ə T İ C Ə

Mühafizə vasitəsinə görə əqli mülkiyyət obyektlərinin qrupları aşağıdakılardır:

1. Müəlliflik hüququ ilə (elm, ədəbiyyat və incəsənət əsərləri)
2. əlaqəli hüquqlar vasitəsilə (ifalar, fonogramlar, efir yayımı təşkilatlarının verilişləri)
3. patent hüququ ilə (ixtiralər, faydalı modellər və sənayə nümunələri)
4. fərdilləşdirmə qaydasında (əmtəə nişanları, firma adları, coğrafi göstəricilər)

əqli mülkiyyət hüququnun mühafizəsi:

- müəlliflik hüquqları zamanı fakta görə (əsərin yaradılması faktı)
- patent hüququ zamanı qeydə alınmasına görə .